

ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ WORLD HISTORY

В.В. Абрамова

ТРЕТЯ МАКЕДОНСЬКА ВІЙНА (УЧАСТЬ ПЛЕМІННИХ НАРОДІВ У МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИНАХ ДОБИ ЕЛЛІНІЗМУ)

Міжнародні відносини у Східному Середземномор'ї кінця III – II ст. до н.е. визначав початок східної експансії Рима, який призвів до перманентного протистояння Рима та Македонії. Воно вилилося у три римсько-македонські війни – міжнародні конфлікти за участю великої кількості держав Східного Середземномор'я. I Македонська війна (215-205 рр. до н. е.) зберегла status quo, II (200-197 рр. до н.е.) завершилась поразкою Македонії, але не принесла вирішальної переваги Рима. Їх події продемонстрували, що в елліністичний період результати міжнародних конфліктів залежали не тільки від військової могутності держав-учасниць, але і від підтримки їх союзників. Успіхи римської дипломатії з формування антимакедонської коаліції стали вирішальним фактором у поразці Македонії. Ураховуючи попередні помилки, дії Філіпа V після 197 р. до н.е. мали основним своїм завданням створення на Балканах антиримського блоку. Стосунки з Римом після 197 р. до н. е. демонстрували, що наступний збройний конфлікт неминучий. Македонія була не готова ані до наступальної, ані до оборонної війни. Для посилення царства Філіпові були необхідні гроші і люди [1.-С.236]. Значні людські резерви знаходились у Фракії, сюди цар і спрямував основні свої дії. У відносинах Македонії із фракійцями після II Македонської війни можна виділити два етапи: 1) 185-181 рр. до н.е. – спроби збройним шляхом підпорядкувати Фракію; 2) з 181 р. до н.е. – перехід до дипломатичних методів, укладення династичних шлюбів, грошові виплати, практика заручництва.

У 185 р. до н. е. [2.-С.24] Філіп здійснив похід проти фракійців у околицях Візантії, розбив їх та полонив правителя Амадока [3.-XXXIX, 35, 4; 4.-XXII, 18, 12]. В історіографії панує думка, що Амадок був правителем астів, фракійського племені, яке мешкало у Південно-Східній Фракії у районі Візантії – Аполлонія – Перинт [1.-С.237.-Вин.5; 5.-С.147; 2.-С.26-27]. Месембрійський напис [6.-С.175] свідчить про зростання політичного впливу астейського династичного дому у середині III ст. до н.е. [5.-С.137]. Можливо, на початку II ст. до н.е. посилювався тиск астів на Візантію з метою установити над ним протекторат. До кінця III ст. до н.е. цей поліс знаходився під протекторатом кельтів, але отримав незалежність після ліквідації кельтської держави [10.-IV, 46, 3-5; 7.-С.203-204; 8.-С.139]. Філіп V використав це і запропонував свою допомогу Візантії, який мав виключно вигідне стратегічне розташування. Політичний вплив у цьому місті давав македонському царю значні політичні і економічні переваги у Фракії.

У 80-ті рр. II ст. до н.е. Філіп V продовжував тримати свої гарнізони у містах південного узбережжя Фракії, у тому числі, Еносі і Маронеї, які він захопив ще у 187 р. до н.е. [4.-XXIII, 1, 4; 3.-XXXIX, 33, 4; XXXIX, 46, 9; 9.-С.268]. Цей район став головним об'єктом суперечок між царем і Сенатом, тут знаходились важливі центри зв'язку між Європою та Азією.

Наприкінці 80-х рр. II ст. до н.е. Філіп V провів масштабні військові операції у центральних районах Фракії. У 183 р. до н.е. він організував експедицію проти дентелетів, одрисів і бессів, захопив м. Філіппополь і залишив там гарнізон [3.-

XXXIX, 53, 12-14; 4.-XXIII, 8, 3-6], пройшов через Пеонію до р. Ерігон і біля м. Стоби заснував нове місто Персіаду [3.-XXXIX, 53, 14-15].

Восени 183 р. до н. е. Філіп V почав політику масового переселення фракійців до Македонії [3.-XXXIX, 24, 4]. З великих приморських міст він переселив мешканців у Пеонію, а залишені міста заселив фракійцями [3.-XL, 3, 3-4; 4.-XXIII, 10, 4-5]. На думку дослідників, цим він досягав дві мети: по-перше, посилив македонську присутність і захист від дардан у районі Ерігон-Аксій; по-друге, створив прошарок підпорядкованого йому фракійського населення у тій частині Македонії, у чийй лояльності він мав причини сумніватися, і позбавив себе від небезпечної політичної опозиції [1.-С.243; 10.-С.73]. Ймовірно, що варварів переселяли у Македонію у якості найманців, можливо з обіцянкою землі по закінченню терміна служби [1.-С.244].

Навесні 181 р. до н. е. Філіп V здійснив другий похід у Фракію проти медів, захопив місто медів Петру [3.-XL, 21-22]. Цікаво, що Лівій називає дентелетів уже союзниками римлян [3.-XL, 22, 10-11]. Можливо, союзний договір між ними став результатом кампанії Філіпа V у 183 р. до н.е.

Але військові операції у Фракії не принесли очікуваних результатів. Меди відстояли незалежність [11.-С.96], одриси вигнали македонський гарнізон із Філіпополя [4.-XXIII, 8, 7], а Котіс III продовжував карбувати свою монету [12.-С.74; 13.-С.158-159]. Філіп V був змушений змінити свою політику, відмовився від агресії і перейшов до установалення союзницьких відносин. Був укладений шлюб дочки Філіпа V із фракійським правителем Тересом [2.-С.31], на думку Ф.В. Уолбанка, спадкоємцем Амадока [1.-С.237-238], а на думку А. Фола та І. Тодорова, представником одриського дому [14.-С.122; 2.-С.31-32]. Були урегульовані взаємини з Котісом, результатом чого стала передача фракійцями заручників Персею у Амфіполі, серед яких був син Котіса Бізій [4.-XXX, 18, 3; 3.-XL, 24, 3; 2.-С.49].

У 184 р. до н.е. Філіп V звернувся по допомогу до бастарнів, кельтського народу, що проживав у пониззі Дунаю [3.-XXXIX, 35, 4; 15.-С.124]. Він планував використати їх проти дардан, які постійно загрожували північним кордонам Македонії та були союзниками Рима. Далі, за версією Лівія, передбачалося послати бастарнів і родинних їм скордисків на завоювання Італії [3.-XL, 57, 5-7]. Можливо, у цей час цар почав переговори із скордисками, які закінчилися укладенням домовленостей [16.-XXXII, 3, 5; 17.-С.9-10; 15.-С.217]. Наскільки важливим Філіп V вважав союз з бастарнами видно з того, що підготовку до нього проводили тривалий час, із 184 по 179 рр. до н.е., протягом якого цар догоджав подарунками фракійським правителям, щоб ті вільно пропустили бастарнів через свої землі та надали їм продовольство. Мова також йшла про династичний шлюб сина Філіпа V, ймовірно Персея, і представниці царського роду бастарнів [3.-XL, 5, 10; 1.-С.246]. У 179 р. до н.е. велике військо бастарнів перейшло через Дунай, але у цей час Філіп V помер, укладені раніше угоди з фракійцями стають недійсними. Бастарни зустріли ворожий опір з боку фракійців. Шлях їх просування проходив, на думку М. Домарадські, спочатку уздовж чорноморського узбережжя, повз Месембрію і Аполлонію, а потім по майбутній Віа Егнація до Амфіполя, звідси по долині р. Струма до дарданських земель [18.-С.113]. Спадкоємець Філіпа Персей, не зумів використати переваги цього союзу. Усі задуми закінчилися лише міграцією племені, негативні наслідки якої ще довгий час відчували балканські народи [1.-С.254-255]. Вищенаведені факти свідчать про те, що Філіп V у ході підготовки до війни бачив у варварських народах реальну силу для боротьби з Римом, і, як виявилось згодом, саме фракійці і іллірійці були єдиними союзниками Персея у III Македонській війні.

На відміну від Македонії, відносини Сенату і фракійських племен характеризувалися дипломатичною толерантністю. На думку І. Тодорова, взаємини Рима і фракійців розвивалися за типовою схемою відносин Рима з елліністичними

правителями: спочатку установлення союзницьких зв'язків, а після цього – мирна або примусова інтеграція з Римом [2.-С.79-80]. У відповідь на дії Македонії Рим почав вдаватись до політики союзних договорів з іллірійськими і фракійськими династіями з метою створення на Балканах опору для подальшої боротьби та ізолювати варварські племена від впливу Македонії. Привітний прийом отримали посольства медів, кепнотів і астів з пропозицією союзу і дружби у Римі у 172 р. до н.е.: “Римляни були особливо раді вступити у союз з цими народами, тому що Фракія знаходилася у тилу Македонії” [3.-XLII, 19, 6-7]. У цей час був укладений союз з фракійським царем Автлебом, можливо, правителем кенів [3.-XLII, 67, 4; 19.-С.3], іллірійцем Арфетавром [3.-XLII, 13, 6] і Абруполом, царем сапейв, який через підбурювання римлян здійснив ряд вторгнень у володіння Персея в області Пангейських рудників [4.-XXII, 8, 2-3; 3.-XLII, 13, 5; XLII, 41, 10-11; 22.-VII, 10, 6-7; 21.-Мас, XI, 2]. Знахідки римських денаріїв цього періоду у Фракії також є доказом зростання тут римського впливу [12.-С.75; 13.-С.158]. Рим намагався схилити до союзу, або хоча б невторчання, іллірійського царя Гентія [3.-XLII, 37, 2].

Рим турбувало посилення Македонії на Балканах, необхідний був тільки привід. Ним став напад Персея на сапейського царя Абрупола, формального союзника Рима [4.-XXII, 8, 2-3; 3.-XLII, 40, 5; 20.-VII, 10, 6-7; 21.-Мас, XI, 2; 22.-С.206], і Сенат оголошує III Македонську війну (171-168 рр. до н. е.).

На початок військових дій, незважаючи на активну дипломатичну діяльність Персея у Греції та на Сході, учені констатують повну політичну ізоляцію Македонії, маючи на увазі відносини македонського царя з елліністичними державами [23.-С.34-35]. Проте у цій війні Македонія мала потужну підтримку варварських племен. За наказом Персея був убитий цар Арфетавр, союзник Рима [3.-XLII, 13, 6; XLII, 40, 5]. Найвпливовіший з іллірійських правителів Гентій у 170 р. до н.е. уклав з Македонією союз [3.-XLII, 26, 2-3; XLIII, 20, 1-3; 4.-XXIX, 3-4; 21.-III, 9]. Фракійці також підтримали царя. Могутній династ, цар одрисів Котіс III, надав Персею тисячу добірної кінноти і тисячу піхоти [3.-XLII, 51, 10; 12.-С.75]. Велика кількість галлів і фракійців знаходилася у македонському війську у якості найманців і складала гарнізони міст [3.-XLIV, 44, 4-8; XLIV, 11-12; 10.-С.75]. Сам Котіс III командував лівим флангом армії Персея у битві при Ларисі, чим надав царю велику допомогу [3.-XLII, 51, 6; XLII, 59, 2; XLII, 52, 11]. На думку дослідників, така потужна підтримка Персея з боку варварських племен пояснювалася не симпатіями до Македонії, а прагненням підтримати її у протиставленні Риму. У незалежності Македонії варварські правителі бачили перепону для римського проникнення безпосередньо у внутрішні райони Фракії та Іллірії [12.-С.75; 24.-С.47]. В. Велков говорить про створення у ході III Македонської війни загальнобалканського фронту проти Рима [25.-С.280]. Якщо розуміти під цим позицію племінних народів, а не грецьких держав, то з цією точкою зору можна погодитися. У 168 р. до н.е. Персей уклав договір з 20 000 бастарнів Клондика [3.-XLIV, 26, 3-6]. Але фінансова криза македонського двору не дозволила йому оплатити їхні послуги, і бастарни повернулися до Істру [3.-XLIV, 27, 3].

Невирішеним залишається питання участі у III Македонській війні дардан. Дардани були традиційним союзником римлян проти Македонії. Говорячи про події 169 р. до н. е., Лівій згадує про військові дії Македонії проти північних сусідів, що мали своїм результатом приборкання дарданів [3.-XLIII, 18, 2]. Можливо, у рамках цієї кампанії була акція по створенню незаселеної зони. Область на ардіейсько-дардансько-македонському кордоні (землі племені пенестів) була спустошена з метою зробити неможливим проникнення дардан у Македонію [3.-XLIII, 20, 1; 15.-С.130]. Можна припустити, що ці військові заходи Персея носили, швидше, попереджувальний, ніж оборонний характер, мали своєю метою демонстрацію сили. Протягом усієї III Македонської війни дардани були пасивні і не проводили військових операцій проти Македонії. Це пояснюється тим, що, по-перше, навала

бастарнів була важким ударом по військово-політичній могутності дардан. По-друге, у цей час зростає активність їх північних сусідів скордисків. По-третє, у пасивності дардан проявилось охолодження римсько-дарданських відносин після 197 р. до н.е., коли дардани не отримали очікуваної винагороди за союзницьку допомогу. У ході першого і другого римсько-македонських конфліктів ардієї і дардани були союзниками Рима і часто діяли спільно. У третій війні ардієї підтримали Персея. Якщо дардани залишилися римськими союзниками, то логічно було б очікувати погіршення дардансько-ардієйських відносин. Проте у 169 р. до н.е. був укладений династичний шлюб між Гентієм і дочкою дарданського вождя Монунія Етутою [3.-XLIV, 30, 4-5; 4.-XXIX, 13]. Цим, на думку Ф. Папазоглу, Гентій намагався забезпечити собі дружбу дардан, заради чого пішов на вбивство власного брата [15.-С.131]. На наш погляд, у III Македонській війні дардани не приймали участі, не виступали союзниками ані римлян, ані Персея, зберігали нейтралітет, що було серйозною невдачею римської дипломатії.

Протягом усіх трьох років конфлікту військові дії велися мляво, і римляни здобули лише незначні успіхи. Але у 168 р. до н.е. консулом був обраний Луцій Емілій Павел, який мав репутацію відмінного полководця. Він відразу перейшов до рішучих дій, і 22 червня 168 р. до н.е. при м. Підні відбулася вирішальна битва, яка поклала кінець Македонській монархії [3.-XLIV, 41-42; 26.-IX, 4]. Персей потерпів поразку і був інтернований в Італію. У результаті III Македонської війни була знищена остання держава на Балканах, яка могла чинити опір римській експансії. За рішенням Сенату територія Македонії була розділена на чотири окремі державні утворення, офіційно самостійні, але підконтрольні Рима.

Перемога Рима призвела до політичного переорієнтування племінних народів Балканського півострову. Котіс III першим відправив у Рим посольство для виправдання своїх союзницьких відносин з Персеєм та запропонував викуп за свого сина Бізія. Римляни щедро обдарували послів і відпустили Бізія [4.-XXX, 18]. Таке поважне відношення з боку римлян свідчить про те, що вони розглядали Одриське царство як серйозну військово-політичну силу, що тепер мала спільні кордони з римськими володіннями і фактично залишилася єдиною організованою силою на Балканах [25.-С.280; 2.-С.52-53]. І. Тодоров розцінює це як акт міжнародного політичного визнання одриської царської влади [2.-С.53]. Проте подальші втручання римлян безпосередньо у фракійські справи призвели до зростання антиримських настроїв серед фракійських племен. Будь-які повідомлення про союзи Рима з фракійцями після III Македонської війни у античній історіографії відсутні.

По закінченні III Македонської війни дардани заявили свої претензії на Пеонію: “вона де їм колись належала і прилягає до їхніх земель” [3.-XLV, 29, 12-13], проте отримали відмову від римського командування. З півдня дарданські землі тепер межували з римськими володіннями. Для римлян дардани уже не становили інтересу як союзники, а були лише небезпечними варварами-сусідами. Це обумовило різку зміну дардансько-римських відносин.

Після закінчення війни з Македонією Сенат прийняв рішення про ліквідацію Ардієйського царства, для чого в Іллірію відправив два легіони під командуванням Аніція Галла. У 168 р. до н.е. він остаточно розбив іллірійців [3.-XLIV, 30-32]. У містах Іллірії були поставлені римські гарнізони [3.-XLV, 26, 12], на заході Балканського півострову почалося оселення італіків і римлян [27.-С.74]. Оголошувалось про скасування царської влади в Іллірії [3.-XLV, 26, 12]. Ардієйське царство розділили на три області, які визнавали верховну владу Рима, з управителями із середовища місцевої знаті [3.-XLV, 26, 15].

Події III Македонської війни продемонстрували факт активної участі варварських народів Балканського півострову у вирішенні міжнародних конфліктів періоду еллінізму, по-перше, у якості союзників Рима та Македонії; по-друге, у

якості найманців у арміях елліністичних держав. Після ліквідації елліністичних монархій племена втрачають своє значення суб'єкта міжнародної політики і стають об'єктом експансіоністської та колонізаторської діяльності Рима.

Джерела та література

1. Walbank F.W. Philip V of Macedon. – Cambridge, 1940.
2. Тодоров И. Неизвестните тракийски владетели. – В.Търново, 1998.
3. Ливий Тит. История Рима от основания города. – М., 1993. – Т.3.
4. Полибий. Всеобщая история. – СПб., 1994-1995. – Т.1-3.
5. Данов Хр.М. Към историята на Тракия и Западното Черноморие от втората половина на III век до средата на I век преди н.е. // Годишник на Софийски Университет, Фил.-ист. ф-т. – 1952. – Т.47. – Кн.2. – С.105-164.
6. Данов Хр.М. К истории Фракии в III в. до н. э. // ВДИ. – 1954. – №2. – С.174-177.
7. Виноградов Ю.Г. Политическая история Ольвийского полиса VII-I вв. до н. э. – М., 1989.
8. Невская В.П. Византий в классическую и эллинистическую эпохи. – М., 1953.
9. Бенгтсон Г. Правители эпохи эллинизма. – М., 1982.
10. Griffith G.T. The mercenaries of the Hellenistic world. – Cambridge, 1935.
11. Владова К., Манолова Н. Походите на Филип V в земите на медите и дентелетите // *Expedition Thracica*. – София, 1982. – Кн. 2. – С.90-99.
12. Мурыгина Н.Ф. Сопротивление фракийских племен римской агрессии и восстание Андриска // ВДИ. – 1957. – №2. – С. 69-84.
13. Юркова Й. Монетите на тракийските племена и владетели. – София, 1984.
14. Фол Ал. Тракия и Балканите през ранноеллинистическата епоха. – София, 1975.
15. Papazoglu F. Srednjobalkanska plemena u predrimsko doba. – Sarajevo, 1969.
16. Юстин. Эпитома сочинения Помпея Трога // ВДИ. – 1954. – №4. – С.187-239.
17. Moscu A. Pannonia and Upper Moesia. – London, 1974.
18. Домарадски М. Келтите на Балканския полуостров. – София, 1984.
19. Кабакчиев Ю. Утверждение Рима в Северо-Восточном Средиземноморье и “мрачное столетие” для Фракии (170-70 р. до н. э.) // *Bulgarian Historical Review*. – 1993. – №4. – С.3-15.
20. Павсаний. Описание Эллады. – М.-Л., 1940. – Т.2.
21. Аппиан. Римская история // ВДИ. – 1950. – №4. – С.215-274.
22. Cary M., Litt D. A History of Rome dawn to the Reign of Constantine. – London, 1947.
23. Шофман А.С. Дипломатическая деятельность Персея // Проблемы истории и историографии. Античность. Средние века. – Уфа, 1990. – С. 29-37.
24. Тарн В. Эллинистическая цивилизация. – М., 1949.
25. Велков В. Балканският полуостров в конец на III и през II век пр. н. е. // История на България. – София, 1979. – Т.1. – С.277-280.
26. Патеркул Веллей. Римская история // Немировский А.И., Дашкова М.Ф. “Римская история” Веллея Патеркула. – Воронеж, 1985. – С. 64-187.
27. Малеваный А.М. Римская колонизация и социально-экономические отношения в провинции Иллирик к началу I в. н. э. // Античный мир и археология. – Саратов, 1990. – Вып.8. – С.74-83.

SUMMARY

The article deals with the problem of determining the role of the barbarian peoples in the settlement of interstate conflicts of the Hellenistic period on the example of the Third Macedonian War. The author shows that Illyrian and Thracian tribes took an active part in international relations as (1) allies of the hostile sides and (2) mercenaries in the armies of the Hellenistic states. The principles and norms of the barbarian diplomacy were also developed during this period.